

Wieś polska na przestrzeni wieków

Tom I

Od utraty niepodległości do I wojny światowej
materiały pokonferencyjne

pod redakcją Mirosława Kłuska

Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi
Polskie Towarzystwo Historyczne

Warszawa 2024

Spis treści

Od wydawcy.....	5
Wstęp.....	7
KULTURA MATERIALNA	
Robert Lipelt Budownictwo dworsko-folwarczne w południowo-wschodniej Polsce, w okresie od końca XVIII do połowy XIX w.	15
Katarzyna Ceklarz Modernizacja infrastruktury wsi galicyjskiej na przykładzie Rabki	33
Witold Przewoźny W kręgu pracy, wiary i uporu. Wkład osadnictwa olęderskiego w rozwój kultury materialnej polskiej wsi	51
KULTURA NIEMATERIALNA	
Mateusz Wyżga Spójność gromady chłopskiej u schyłku Rzeczypospolitej szlacheckiej.....	67
Tomasz Wiślicz Miłość nieromantyczna i emocjonalność w kulturze przednowoczesnego chłopstwa.....	85
Petr Kaleta Wieś wschodniogalicyska z punktu widzenia czeskiego ludoznawcy Františka Řehořa (1857–1899)	101
Michał Baczkowski Kiedy armia austriacka stała się głównym nośnikiem idei cesarskiej na wsi galicyjskiej?	123
ZMIANY WŁASNOŚCIOWE I DEMOGRAFICZNE	
Tomasz Graff Wieś Polanka Wielka w XVI i na początku XVII w. – struktura własnościowo-demograficzna	137
Tomasz Kargol Parafia w Szczepanowie w epoce rozbiorów – zmiany własnościowe i demograficzne.	151
Stanisław Wiech Statystyczny obraz wsi Królestwa Polskiego w przededniu reformy uwłaszczeniowej 1864 r. w świetle materiałów Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych.	177
Paweł Pryt Realizacja uwłaszczenia włościan w ordynacji chroborskiej po 1864 r.	197

PRODUKCJA ROLNICZA I SPÓŁDZIELCZOŚĆ WIEJSKA

Jarosław Kita

Wytwory wsi polskiej i innowacje z zakresu agrotechniki na warszawskich wystawach rolniczo-przemysłowych w drugiej połowie XIX w. 213

Przemysław Zarubin

Rola Żydów w modernizacji terenów wiejskich wokół Krakowa i Podgórza 1867–1918 (właściciele ziemscy, przemysłowcy i pionierzy nowych technologii) 233

Zbigniew Skuza

Wokół XIX-wiecznej mechanizacji rolnictwa, czyli wokół XIX-wiecznych przedmiotów codziennego użytku i narzędzi ich produkcji 259

Spis ilustracji 277

Spis tabel i wykresów 278

Indeks osobowy 280

OD WYDAWCY

Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi przekazuje w ręce czytelników pierwszy tom naukowej monografii „Wieś polska na przestrzeni wieków” obejmujący okres od rozbiorów do pierwszej wojny światowej. Powstał on we współpracy wydawniczej z Polskim Towarzystwem Historycznym, znanym z licznych osiągnięć w upowszechnianiu wiedzy o czasach minionych. Monografia stanowi pokłosie konferencji, jaka odbyła się w siedzibie Instytutu w 2023 roku. Oba przedsięwzięcia stanowią część kilkuletniego projektu, mającego na celu przedstawić dzieje polskiej wsi w sferze kultury materialnej, kultury niematerialnej, zmian własnościowych i demograficznych, produkcji rolniczej i spółdzielczości wiejskiej.

Książkę „Wieś polska na przestrzeni wieków. Od utraty niepodległości do I wojny światowej” pod redakcją profesora Mirosława Kłuska współtworzyli historycy ze znanych ośrodków naukowych, a także działacze kulturalni – muzealnicy. Otwiera nam ona drogę do świata przeszłości, pozwala zgłębić wiedzę dotąd niepoznaną. Prowadzi najpierw od szczegółów budownictwa dworsko-folwarcznego poprzez rozwój infrastruktury słynnego uzdrowiska Rabki do historii kultury materialnej osadników olęderskich, którzy nieużytki zamienili na zielone pola i kwitnące ogrody. Pozwala także zrozumieć, jakie mechanizmy składały się na spójność gromady chłopskiej. Skłania do refleksji nad fundamentami i charakterem związków uczuciowych w tradycyjnych społecznościach wiejskich. Zabiera nas na galicyjską wieś, widzianą oczami czeskiego ludoznawcy. Dowiadujemy się również, jak armia austriacka wpływała na przywiązanie chłopów galicyjskich do cesarza. W kolejnych artykułach wgłębiamy się w strukturę własnościową i demograficzną Polanki Wielkiej i parafii w Szczepanowie, oraz w materiały statystyczne wsi w Królestwie Polskim u progu reformy w 1864 r. Danych liczbowych dostarcza też artykuł o uwłaszczeniu włościan w ordynacji chroborskiej. Dalej książka wiedzie nas na dziewiętnastowieczne wystawy rolniczo-przemysłowe, ukazując ich cel i rolę w procesie modernizacji wsi Królestwa Polskiego. Nie sposób również pominąć zasług zamożnych rodzin żydowskich w uprzemysłowianiu podkrakowskich terenów wiejskich. Naszą podróż kończymy na rozważaniach muzealnika przygotowującego wystawę o postępie w XIX-wiecznym rolnictwie.

Te pogłębione i wieloaspektowe badania historyczne rodzą pytanie, w jaki sposób przeszłość wpłynęła na obraz polskiej wsi współcześnie, a szczególnie jej kultury. Jest to istotne z punktu widzenia zadań statutowych Instytutu, w którym wiedza na temat polskiej wsi płynie zgodnie dwoma nurtami: popularyzacyjnym i naukowym, poszerzając tym samym krąg jej odbiorców.

Elżbieta Osińska-Kassa
p.o. Dyrektor NIKiDW

- Prokop K.R., *Księstwa oświęcimskie i zatorskie wobec Korony Polskiej w latach 1438–1513. Dzieje polityczne*, Kraków 2002 („Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego – Polska Akademia Umiejętności”, 97).
- Ptak M., *Kilka uwag o ustroju politycznym księstw oświęcimskiego i zatorskiego do 1563 roku*, [w:] *Studia z dziejów państwa i prawa polskiego*, t. 5, red. J. Matuszewski, W. Uruszczak, Łódź–Kraków 2000, s. 99–107.
- Putek J., *Miłościwi panowie i krnąbrni poddani*, Kraków 1959.
- Rajman J., *Księstwo oświęcimskie. Zarys dziejów i postulaty badawcze*, [w:] *Oświęcimensis. Kroniki Zamkowe*, red. W. Oleś, D. Mleczko, Oświęcim 2013.
- Rychlik I., *Księstwa Oświęcimskie i Zatorskie*, [w:] *Sprawozdanie dyrekcji C.K. gimnazjum w Tarnowie za rok szkolny 1889*, Tarnów 1889.
- Skalińska-Dindorf E., *Kronika Oświęcimia. Dzieje Oświęcimia na tle dziejów ziemi oświęcimsko-zatorskiej do 1772 roku*, Oświęcim 2002.
- Słownik Historyczno-Geograficzny Województwa Krakowskiego w Średniowieczu*, red. J. Wiśniewski, cz. I, z. 4, Wrocław 1986.
- Stanek J., *Z dziejów ziemi oświęcimskiej*, Kraków 1959.
- Tracz Sz., *Blask i splendor drewnianych kościołów Beskidzkiego Muzeum Rozproszzonego Diecezji Bielsko-Żywieckiej*, Bielsko-Biała 2022.
- Tracz Sz., *Kościół św. Mikołaja*, [w:] *Sakralne Dziedzictwo Małopolski*, 2023, źródło: <https://sdm.upjp2.edu.pl/dziela/kosciol-sw-mikolaja-3> [dostęp: 29.10.2023].
- Urban W., *Chłopi wobec reformacji w Małopolsce w drugiej połowie XVI w.*, Kraków 1959.
- Urzędnicy województwa krakowskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. S. Cynarski, A. Falniowska-Gradowska, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990.
- Wyczański A., *Wies polskiego odrodzenia*, Warszawa 1969.
- Wyżga M., *Parafia Raciborowice od XVI do końca XVIII wieku. Studium o społeczności lokalnej*, Kraków 2011.
- Zabytki sztuki w Polsce. Małopolska*, red. S. Brzezicki, J. Wolańska, Warszawa 2016.
- Żelewski R., *Myszkowski Piotr*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22, Wrocław 1977, s. 392.

Tomasz Graff, dr hab., prof. UPJPII, Kierownik Katedry Historii Nowożytnej w Instytucie Historii Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, mediewista i badacz doby nowożytnej. Jest członkiem Komisji Środkowoeuropejskiej PAU, Komisji PAU do Oceny Podręczników Szkolnych, Zespołu Historii Czech i Stosunków Polsko-Czeskich PAN, krakowskiego Oddziału Komisji Historycznej PAN, Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz Towarzystwa Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Zasiada w Komitecie Redakcyjnym czeskiego czasopisma naukowego „Husitský Tábor” oraz w redakcjach polskich czasopism naukowych „Folia Historica Cracoviensia” oraz „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”. Opublikował ok. 200 tekstów naukowych i popularnonaukowych, m.in. książki poświęcone polskiemu episkopatowi w późnym średniowieczu (2008, 2010), monumentalną monografię nowożytnego profesora Uniwersytetu Krakowskiego Marcina Campiusa Wadowity (2018), dzieje najstarszego Bractwa Różańcowego w Wadowicach (2020) oraz współautorską biografię rokoszana Mikołaja Zebrzydowskiego (2020).

Tomasz Kargol
Uniwersytet Jagielloński
<https://orcid.org/0000-0002-7195-6638>

Parafia w Szczepanowie w epoce rozbiorów – zmiany własnościowe i demograficzne¹

STRESZCZENIE: Artykuł omawia zmiany własnościowe i demograficzne w parafii Szczepanów w drugiej połowie XVIII i XIX w., zmiany dotyczące większej własności ziemskiej w Szczepanowie i ich wpływ na funkcjonowanie parafii, oraz położenie geograficzne miejscowości. Powstał w oparciu o dokumenty pozwalające na śledzenie zmian prawno-własnościowych oraz społeczno-gospodarczych jak katastry gruntowe (z lat osiemnastych XVIII w., z 1820 r. oraz z drugiej połowy XIX w.), opisanie urbarialne (z 1789 r.), zeznania podatkowe parafii (1820 r.) oraz materiały związane z likwidacją pańszczyzny i dziesięciny w 1848 r. Szczepanów w XIX w. był wsią w cyrkule bocheńskim, a następnie w powiecie brzeskim oraz w dekanacie wojnickim diecezji tarnowskiej. Po względem struktury prawno-własnościowej Szczepanów dzielił się na trzy części: szlachecką/dominikańską/ziemiańską/tabularną, kościelną i chłopską/rustykalną. U progu epoki rozbiorowej istniały dwie instytucje kościelne – parafia i prebenda. Obie posiadały własne uposażenie w postaci gruntów, dziesięcin i poddanych. Pod względem liczby wiernych i uposażenia parafia szczepanowska należała do najludniejszych i najbogatszych w dekanacie wojnickim.

SŁOWA KLUCZOWE:
parafia rzymskokatolicka, Szczepanów, wieś, Galicja, demografia, gospodarka

The Parish in Szczepanów in the Era of Partitions – Ownership and Demographic Changes

SUMMARY: The article presents the social-economic and demographic situation of the parish of Szczepanów in the 19th century as well as characterises the legal status, geographical location, and property structure of the village of Szczepanów. It is based on historical sources from the 1780s (the Josephinian Land Survey, the so-called urbarial descriptions from 1789), the confirmation of rights and privileges of the Church from 1808, the land survey from 1820, the tax return from 1820, and documents connected with the abolition of serfdom and tithe in 1848. These materials are complementary to each other and show an overall picture of the Church institutions in the Galician countryside. In the village of Szczepanów two Roman Catholic religious institutions existed: parish and prebend. To both institutions belonged lands, serfs, and tithes. The parish of Szczepanów included seven whole villages and the parts of four other places. It was one of the richest and the most populous parishes in the area of the Decanate of Wojnicz.

KEYWORDS:
parish of Szczepanów, countryside, Roman Catholic Church, Galicja, economy, demography

¹ Badania wykonano przy wsparciu finansowym Priorytetowego Obszaru Badawczego Heritage w ramach Programu Strategicznego Inicjatywa Doskonałości w Uniwersytecie Jagiellońskim. Niniejszy artykuł powstał w ramach prac Platformy Badawczej „Seminarium Geohistorii Galicji (1772–1918)”.

WSTĘP

Składnikiem badań regionalnych, w tym również nad dziejami wsi na ziemiach polskich w XIX w., są studia nad parafiami jako podstawowymi jednostkami administracji kościelnej, w ramach których koncentrowało się życie społeczności wiejskiej.

W Galicji w XIX w. funkcjonowało szereg parafii rzymskokatolickich. U progu epoki rozbiorowej na terenie galicyjskiej części diecezji tarnowskiej znajdowały się 374 parafie, na terenie decyzji tarnowskiej w 1786 r. było 401 parafii i filii².

Czytelnik może więc postawić pytanie, dlaczego z grona kilkuset zachodniomałopolskich/zachodniogalicyskich parafii, przedmiotem badań jest rzymskokatolicka parafia pod wezwaniem św. Marii Magdaleny w Szczepanowie? Szczepanów był miejscem narodzenia św. Stanisława Biskupa i Męczennika³, patrona Polski, a tym samym ważnym, choć o lokalnym zasięgu, ośrodkiem życia religijnego.

Celem artykułu jest omówienie zmian własnościowych i demograficznych w parafii Szczepanów. Zagadnienia własnościowe rozumiane są jako zmiany dotyczące większej własności ziemskiej w Szczepanowie, gdyż właściciele ziemscy byli kolatorami kościoła parafialnego oraz własności kościelnej, gdyż instytucje Kościoła rzymskokatolickiego (parafie, zakony, prebendy) były właścicielami ziemskimi. W zakresie problematyki demograficznej ukazana będzie liczba ludności w poszczególnych miejscowościach parafii w ujęciu chronologicznym i geograficznym. Celem artykułu jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób procesy społeczno-gospodarcze oraz demograficzne zachodzące w tym czasie na obszarze szczepanowskiej parafii wpłynęły na funkcjonowanie lokalnej społeczności i jej życie religijne.

Parafia szczepanowska, jak i sama wieś Szczepanów nie doczekały się opracowania naukowego. Na temat parafii ukazał się natomiast szereg publikacji na łamach parafialnego czasopisma „Pasterz”, poświęconych epidemii grypy hiszpanki⁴, zmianom demograficznym⁵, zabudowaniom parafialnym⁶, ludności wsi Szczepanów⁷ oraz kapliczkom przydrożnym⁸. Informacje na temat parafii szcze-

- 2 B. Kumor, *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1985*, Kraków 1985, s. 25.
- 3 Więcej na temat roli św. Stanisława BM w życiu publicznym na ziemiach polskich w XIX w. zob. T. Kargol, *Św. Stanisław w życiu narodu polskiego epoki rozbiorów 1772–1918*, „Pasterz. Wiadomości z Sanktuarium Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika w Szczepanowie”, nr 2 (66), 2018, s. 24–28; J. Brynkus, *Święty Stanisław i święty Wojciech w XIX-wiecznej edukacji historycznej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Z. 203; Prace Hist. [T.] 20; 1999, s. 109–129.
- 4 L. Kołodziejcki, *Hiszpanka w parafii Szczepanów*, „Pasterz” 2018, nr 4 (68).
- 5 Idem, *Liber Mortuorum Szczepanowa 1784–1914*, „Pasterz” 2019, nr 1 (69).
- 6 T. Kargol, *Plebanie i zabudowania gospodarcze parafii rzymskokatolickich w zachodniej Galicji na przełomie XVIII i XIX wieku. Zarys problemu* [w:] *Europa Środkowa, Bałkany i Polacy. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Cetnarowiczowi*, red. J. Pezda i S. Płaj, Kraków 2017, s. 495–503, idem, *O zabudowaniach parafii szczepanowskiej na przełomie XVIII i XIX wieku*, „Pasterz. Wiadomości z Sanktuarium Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika w Szczepanowie”, nr 2 (62), 2017, s. 31–32.
- 7 T. Kargol, *O ludności Szczepanowa pod koniec XVIII wieku*, „Pasterz. Wiadomości z Sanktuarium Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika w Szczepanowie”, nr 1 (61), 2017, s. 30–31.
- 8 T. Kargol, *Przydrożne kapliczki jako formy religijności na przykładzie parafii w Szczepanowie w XIX w.*,

panowskiej odnaleźć można w szeregu publikacji poświęconym miejscowościom wchodzących w jej skład lub związanych z nią relacjami dziesięcinnymi, a mianowicie Buczu⁹, Uściu Solnemu¹⁰, Wokowicom¹¹, Maszkienicom¹², Jadownikom¹³, Mokrzyskom¹⁴, Przyborowiu¹⁵. Szereg informacji na temat parafii odnaleźć można dzięki syntezom diecezji tarnowskiej, wsi zachodniomałopolskiej¹⁶ oraz miastu i gminie Brzesko.

Podstawą przygotowania tekstu naukowego na temat rzymskokatolickiej parafii w zaborze austriackim jest możliwie najszersza kwerenda źródłowa. Nie może się ona ograniczać wyłącznie do archiwów kościelnych (parafialnych i diecezjalnych oraz archidiecezjalnych). Niezbędna jest kwerenda w pozakościelnych instytucjach. W przypadku parafii z obszaru Galicji wziąć pod uwagę należy archiwa polskie (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Narodowe w Krakowie, archiwa państwowe w Rzeszowie, Przemyślu, Katowicach, oddział w Bielsku-Białej), ukraińskie i austriackie¹⁷.

Poszukiwania źródeł do dziejów parafii powinno być powiązane z jej organizacją terytorialną, uposażeniem ekonomicznym, instytucjami parafialnymi (szkoła, przytułek dla ubogich, bractwa religijne). Podejmując trop relacji kolator–parafia, ustalić należy patrona (patronów) parafii, a następnie, czy pozostała po nich spuścizna aktowa i gdzie jest ona przechowywana. Kolejną grupą materiałów przydatnych w badaniach nad dziejami parafii są tzw. akta podworskie, zwłaszcza tych dóbr, na terenie których znajdowała się parafia. Materiały te poświęcone są przede wszystkim samemu dobrom, ale można w nich także odnaleźć drobne, przyczynkarskie informacje o parafiach.

„Galicja. Studia i Materiały”, T. 9: 2023, s. 248–286.

- 9 M. Pagacz, A. Pagacz-Pociask, *Bucze koło Brzeska. Dzieje wsi i parafii*, Brzesko 2010.
- 10 Z. Daszyńska-Golińska, *Uście Solne. Przyczynki historyczno-statystyczne do dziejów nadwiślańskiego miasteczka. Studium archiwalne*, Kraków 1906.
- 11 T. Kargol, K. Ślusarek, *Wokowice w latach 1772–2020. Studium ze dziejów wsi małopolskiej*, Kraków 2022.
- 12 F. Bujak, *Maszkienice, wieś powiatu brzeskiego. Rozwój od r. 1900 do 1911*, Kraków 1900–1911; W. Legutko, *Maszkienice. Z przeszłości do współczesności 1326–2018*, Maszkienice 2019.
- 13 W. Okas, *Jadowniki były wsią królewską. Kronika rodzinnego gniazda*, Jadowniki 1994; S. Jakubowska, *Imiona – dziedzictwo kultury. Zmienność imiennictwa w polskich środowiskach lokalnych na przykładzie rzymskokatolickiej parafii Jadowniki (Podgórze) w Małopolsce w latach 1784–2005*, Kraków 2022.
- 14 M. Wal, *Powstanie Parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Mokrzyskach*, Tuchów 2012.
- 15 J. Kowal, *Historia szkoły w Przyborowie (1890–2014)*, Borzęcin 2014.
- 16 E. Jewuła, T. Kargol, K. Ślusarek, *Dwór, wieś i plebania w przestrzeni społecznej Zachodniej Małopolski w latach 1772–1815*, Kraków 2015.
- 17 Zob. więcej T. Kargol, *Źródła do dziejów parafii rzymskokatolickich w przedautonomicznej Galicji (1772–1867) w zbiorach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie na przykładzie zespołów Namiestnictwa Galicyjskiego i c.k. Galicyjskiej Prokuratorii Skarbu (wybrane aspekty społeczno-gospodarcze)*, „Galicja. Studia i Materiały”, T. 1: 2015, s. 273–294, *Gospodarka Galicji 1772–1867. Inwentarz materiałów historycznych z archiwów i bibliotek Polski, Austrii i Ukrainy*, T. 1–5, Kraków 2015–2016.

Biorąc pod uwagę powyższe założenia, starano się przeprowadzić szeroką kwerendę źródłową. Objęto nią Archiwum Diecezjalne w Tarnowie (akta lokalne, wizytacje dziekańskie, wizytacje kanoniczne) oraz archiwum parafialne w Szczepanowie. Drugą grupę zespołów archiwalnych tworzą materiały z archiwów państwowych polskich i ukraińskich. Ze zbiorów Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie wykorzystano metrykę józeffińską z roku 1787 (fond 19), metrykę franciszkańską z 1820 (fond 20), akta Namiestnictwa Galicyjskiego (fond 146), z którego niezwykle cenne są: dokumenty związane z reformą administracji kościelnej w latach osiemdziesiątych XVIII w., opisanie urbarialne z 1789, fasze podatkowe z 1820 r. Z zasobów Archiwum Narodowego w Krakowie wykorzystano kataster galicyjski oraz materiały związane z reformą uwłaszczeniową i likwidacją dziesięciny w 1848 r. Ze zbiorów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie sięgnięto do Archiwum Potockich z Łańcuta. Jedna z jednostek serii akt kolatorskich (o sygn. 1104) poświęcona jest parafii szczepanowskiej. Niestety, materiał źródłowy ogranicza się jedynie do jednego dokumentu, a mianowicie listu Jana Duvalla do ks. Lubomirskiej z 1784 r. Informacje o parafii przynoszą natomiast inwentarze dóbr i rachunki hrabstwa wiśnickiego. Ze źródeł drukowanych wykorzystano szematyzmy diecezji tarnowskiej, skorowidze miejscowości.

POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Szczepanów w XIX w. był wsią w cyrkule bocheńskim, a następnie w powiecie brzeskim. Od północy i południa otoczony był lasami, graniczył z następującymi wsiami: Mokrzyskami, Przyborowem, Łękami, Wokowicami, Sterkowcem i Jadownikami. Najbliższymi miastami było Brzesko na zachodzie i Wojnicz na wschodzie.

W strukturze administracji kościelnej parafia szczepanowska wchodziła w skład dekanatu wojnickiego diecezji krakowskiej, a od 1786 r. diecezji tarnowskiej. Wspomniany dekanat obejmował 21 jednostek duszpasterskich (parafii i filii) w latach 1772–1786 (od I rozbioru do utworzenia diecezji tarnowskiej)¹⁸, 15 w 1786 r. (w granicach nowo powołanej diecezji tarnowskiej)¹⁹, 16 w 1820 r.²⁰, 13 w 1864 r.²¹, 9 w 1914 r.²²

18 Wojnicz, Brzesko, Szczurowa, Borzęcin, Zakliczyn nad Dunjcem, Melsztyn, Gwoździec, Porąbka Uszewska, Dębno, Szczepanów, Jasień, Cerekiew, Siemiechów, Brzozowa, Jadowniki, Radłów, Uście Solne, Mikuszowice, Strzelce Wielkie, Rzezawa, Olszyny.

19 Wojnicz, Radłów, Dębno, Szczepanów, Uście Solne, Borzęcin, Strzelce Wielkie, Jadowniki, Jasień, Rzezawa, Szczurowa, Cerekiew, Okulice, Wietrzychowice, Krzyżanowice.

20 Borzęcin, Cerekiew, Okulice (filia) m, Dębno, Jadowniki, Krzyżanowice, Radłów, Rzezawa, Strzelce Wielkie, Szczepanów, Szczurowa, Zaborów (filia), Uście Solne, Wietrzychowice, Wojnicz. B. Kumor, *Zob. Diecezja tarnowska*, s. 20–21, 64–65.

21 Borzęcin, Cerekiew, Dębno, Jadowniki, Okulice, Radłów, Strzelce Wielkie, Szczepanów, Szczurowa, Uście Solne, Wietrzychowice, Wojnicz, Zaborów. *Zob. Schematismus Universi Vener. Cleri Dioeceseos Tarnoviensis (1864)*, s. 159–167.

22 Dębno, Domosławie, Gwoździec, Jadowniki, Olszyny, Porąbka Uszewska, Szczepanów, Wierzchosławice, Wojnicz. *Zob. Schematismus Universi Venerabilis Cleri Saecularis et Regularis Dioeceseos Tarnoviensis*

W skład parafii szczepanowskiej wchodziły w całości następujące wsie: Szczepanów, Łęki, Mokrzyska, Bucze, Przyborów, Sterkowiec z Dziekanowem, Wokowice, a w części Borek (większość należała do parafii w Rzezawie), Bratucice (większość przynależała do filii w Okulicach parafii w Cerekwi), Grądy (większość należała do parafii w Jasieniu), Jodłówka (większość tej wsi należała do parafii w Rzezawie). Powyższe miejscowości położone były w odległości od 2 do 8 kilometrów od parafialnej świątyni.

Tabela 4. Odległość miejscowości wchodzących w skład parafii szczepanowskiej od kościoła parafialnego w 1914 r.

Miejscowość	Odległość w km
Borek	8
Bratucice	7
Grądy	5
Jodłówka	6
Łęki	4
Mokrzyska i Bucze	2 i 8
Przyborów	8
Rysie i Rudy	8
Sterkowiec i Dziekanów	2
Wokowice	3

Źródło: *Schematismus Universi Venerabilis Cleri Saecularis et Regularis Dioeceseos Tarnoviensis (1914)*, Tarnów 1914, s. 171.

SYTUACJA PRAWNO-WŁASNOŚCIOWA

Pod względem struktury prawno-własnościowej Szczepanów dzielił się trzy części: szlachecką/dominikalną/ziemiańską/tabularną, kościelną i chłopską/rustykalną.

Szczepanów wchodził w skład dominium Nowy Wiśnicz. W zaborze austriackim dominia były kompleksami dóbr należących do tego samego właściciela i jednocześnie jednostkami administracji państwowej najniższego szczebla. W skład dominium Nowy Wiśnicz, określanego jako „Hrabstwo Wiśnickie” lub „państwo wiśnickie”, wchodziło miasteczko Nowy Wiśnicz oraz wsie: Stary Wiśnicz, Mały Wiśnicz, Kopaliny, Łomna, Olchawa, Połom, Kobyle, Poręba Spytkowska, Uszwica (przysiółek wsi Poręba Spytkowska), Borowna, Mokrzyska, Szczepanów, Bucze, Gierczyce, Czyżyczka (obecnie część wsi Gierczyce), Grabina, Dąbrowica, Nieszkowice Wielkie, Nieszkowice Małe, Łakta Dolna, Żegocina, Leksandrowa.

Kolejnymi właścicielami Szczepanowa byli ks. Stanisław Lubomirski, ks. Izabela Lubomirska, Stanisław Kostka Potocki, Aleksander Potocki, Maurycy Potocki, Maria

(1914), Tarnów 1914, s. 165–175.

z Potockich Zamoyska, Maurycy Straszewski, a następnie Juliusz Kuhn i F. Zimmermann. Wspomniane osoby, z wyjątkiem Zimmermanna, były odnotowywane jako kolatorzy. Szematyzm diecezji tarnowskiej z lat 1906–1914 r. wymienia jeszcze jako patrona Karola Broneca.

Losy dominium Nowy Wiśnicz i Szczepanowa są doskonałym przykładem ilustrującym zmiany zachodzące w obrębie własności szlacheckiej (ziemiańskiej) i większej własności ziemskiej.

U progu epoki rozbiorowej dobra te były częścią ogromnego latyfundium Stanisława Lubomirskiego²³, a po jego śmierci Izabeli (Elżbiety) z Czartoryskich Lubomirskiej²⁴. Izabela Lubomska (1736–1816) jest wymieniana jako dziedziczka wsi w katastrze józeffińskim w 1787 r. Zmarła w 1816 r., a po jej śmierci dobra wiśnickie przeszły w ręce rodu Potockich, w wyniku małżeństwa córki Stanisława i Izabeli Lubomirskich, Aleksandry (1760–1831) ze Stanisławem Kostką Potockim (1755–1821). Szczepanów był zapewne częścią dóbr posagowych Aleksandry Lubomirskiej, gdyż w metryce franciszkańskiej z 1820 r. jako właściciela wymieniono „hrabiego Potockiego Stanisława”, czyli Stanisława Kostkę Potockiego. Aleksandra z Lubomirskich Potocka i Stanisław Kostka Potocki mieli jedno dziecko, Aleksandra Potockiego (1776–1845)²⁵. Biografka Aleksandra Potockiego podaje informację, iż po śmierci matki w 1836 r. odziedziczył on dobra w cesarstwie rosyjskim, Królestwie Polskim i Galicji, w hrabstwie wiśnickim²⁶. Z pierwszego małżeństwa z Anną z Tyszkiewiczów miał on dwóch synów, Augusta i Maurycego Eustachego Ludwika oraz córkę Natalię. Z drugiego małżeństwa miał syna Stanisława (1825–1867). Każdy z synów Aleksandra otrzymał fragment schedy po ojcu. Stanisław odziedziczył dobra Brzeżany w Galicji, dobra na Mazowszu i Litwie²⁷. August Potocki (1806–1867) otrzymał dobra wilanowskie, a Maurycy Potocki (1812–1879) odziedziczył dobra posagowe matki: Jabłonną na Mazowszu, Nowy Wiśnicz w Galicji i Berezynę w cesarstwie rosyjskim²⁸. Maurycy Potocki zmarł w 1879 r. w Krzeszowicach, gdzie przybył z Warszawy na pogrzeb hr. Arturowej Potockiej. Z małżeństwa z Zofią Bóbr-Piotrowicką miał dwóch synów, Augusta i Eustachego Maurycego oraz dwie córki, Natalię i Marię. Dobra Nowy Wiśnicz i Szczepanów przypadły córce, Marii Zamoyskiej (1845–1945). Przed śmiercią

23 J. Michalski, *Lubomirski Stanisław h. Szreniawa (ok. 1720–1783)*, „Polski Słownik Biograficzny”, T. XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 53–56.

24 J. Michalski, *Lubomska z Czartoryskich Izabela (Elżbieta) (1736–1816)*, „Polski Słownik Biograficzny”, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, T. XVII, s. 625–629.

25 B. Smoleńska, *Potocki Aleksander h. Pilawa (1776–1845)*, „Polski Słownik Biograficzny”, T. XXVII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 756–759.

26 *Ibidem*, s. 757.

27 T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997, s. 275.

28 J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny: genealogia żyjących rodów polskich*, Warszawa–Lwów 1908, s. 755; T. Zielińska, *Poczet*, s. 276, „Dziennik Polski”, nr 12, 16 I 1879, „Gazeta Lwowska”, nr 11, 15 I 1879, „Gazeta Narodowa”, nr 12, 16 I 1879.

Maurycego w źródłach i szematyzmach diecezji tarnowskiej jako właścicielka Szczepanowa i patronka miejscowego kościoła występowała właśnie ona. Fakt ten można zinterpretować, iż dobra wiśnickie były dobrami posagowymi Marii z Potockich Zamoyskiej. Maria wyszła za mąż za Tomasza Franciszka Zamoyskiego (1832–1889), XIV ordynata zamojskiego. Po jego śmierci poślubiła Konstantego Lubomirskiego.

W 1888 r. dobra ziemskie Nowy Wiśnicz nabył filozof, historyk filozofii, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego Maurycy Straszewski²⁹ za 475 000 zł³⁰. W prasie pojawiła się informacja, iż nowy właściciel Wiśnicza planował „ofiarować zamek wiśnicki hr. jenerałowej Zamoyskiej [Jadwidze z Działyńskich], która po wyrestaurowaniu wspaniałego zabytku umieściłaby w nim instytut wychowawczy dla dziewcząt, utrzymywany przez nią w Kalwarii³¹. Jadwiga z Działyńskich Zamoyska była działaczką społeczną i od 1882 r. prowadziła Szkołę Domową Pracy Kobiet, która działała w Kórniku, a następnie w wyniku kulturkampfu została zamknięta i przeniesiona do Starej Lubowli na Spiszu, a potem do Kalwarii Zebrzydowskiej. Propozycja miała ułatwić kontynuowanie działalności przez szkołę, ale nie została zrealizowana, a szkołę w 1891 r. przeniesiono do Kuźnic koło Zakopanego. Straszewski oprócz dóbr Nowy Wiśnicz nabył majątki ziemskie w Boguchwale i Radłowie. Zadłużony, zmuszony był je wyprzedawać w latach dziewięćdziesiątych XIX w. W szematyzmach diecezji tarnowskiej występował jako patron szczepanowskiego kościoła do 1900 r. Szematyzm z kolejnego roku nie podał już imienia i nazwiska patrona. Skorowidz dóbr z 1905 r. jako posiadaczy własności tabularnej w Szczepanowie wymieniał Karola Broneca i Juliusza Kuhna³². Potwierdzał to szematyzm diecezji tarnowskiej z 1906 r., podający jako kolatorów Juliusza Kuhna mieszkającego w Podgórzu i Karola Broneca z Siedlisk.

Drugim właścicielem ziemskim w Szczepanowie był Kościół rzymskokatolicki, a dokładnie miejscowy proboszcz oraz prebenda. Dobra ziemskie prebendy zostały w czasach panowania cesarza Józefa II przejęte i weszły w skład Funduszu Religijnego. Zostały następnie odkupione przez Lubomirską i znalazły się w rękach prywatnych (Potockich) do lat czterdziestych XIX w., kiedy to zostały wydzierżawione miejscowej ludności, tzw. kolonistom. Do lat pięćdziesiątych XIX w. grunty te były analizowane osobno, opisywane jako „byłej prebendy”.

Posiadaczami gospodarstw byli również chłopci i gromada. Analiza struktury własnościowej Szczepanowa zostanie przeprowadzona chronologicznie, w oparciu o kolejne pomiary katastralne, metrykę józeffińską, metrykę franciszkańską, kataster

29 J. Skoczyński, *Straszewski Maurycy*, „Polski Słownik Biograficzny”, T. XLIV, Warszawa–Kraków 2006–2007, s. 248–251.

30 „Gazeta Lwowska”, nr 153, 6 VII 1888; „Kurier Krakowski”, nr 151 z 5 VII 1888.

31 „Kurier Krakowski”, nr 175, 2 VIII 1888.

32 *Skorowidz dóbr tabularnych w Galicji z W. Ks. Krakowskiem*, Kraków 1905, s. 150.

galicyjski. Pozwoli to uchwycić miejsce własności kościelnej w przestrzeni fizycznej i społecznej wsi.

W świetle katastru józeffińskiego z lat osiemdziesiątych XVIII w. Szczepanów dzielił się na dwie niwy: Podchobocie i Podlesie. Na niwie pierwszej Podchobocie znajdowały się zabudowania, ogrody, łąki i pastwiska. Budynki kościelne w liczbie 12 oznaczone były następującymi numerami: 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 104, 105, 107, 108, 109. Budynki pańskie reprezentowała jedynie karczma (nr 206). Budynków chłopskich było 26. Do plebana należały trzy ogrody (nr 93, 106, 110) o powierzchni 1 morgi i 517 5/6 sążnia³³, a do chłopów 14 ogrodów o łącznej powierzchni 1 morgi i 729 4/6 sążnia. Grunt tych ogrodów był piaszczysty, a zbiory nie były najlepsze. Znajdowały się tam również „lepsze” pola orne proboszczowskie (dwa, oznaczone nr topograficznymi 92 i 112) o powierzchni 11 mórg 872 1/6 sążnia oraz prebendarskie (5 pól, oznaczonych nr topograficznymi 16, 17, 19, 21, 23) o powierzchni 14 mórg i 546 2/6 sążnia. Do chłopów należały 23 pola o łącznej powierzchni 28 mórg i 837 1/6 sążnia. Drugą grupę pól ornych tworzyły pola „średnie”. Były to dwa pola prebendarskie (31, 43) po powierzchni 2 mórg i 1364 1/6 sążnia i chłopskie (25 pól) o łącznej powierzchni 22 mórg i 171 sążni. Trzecią grupę stanowiły pola „podłego gatunku”, czyli jedno pole dworskie należące do folwarku w sąsiedniej wsi Mokrzyska o powierzchni 1 morgi 799 3/6 sążnia, dwa pola prebendarskie (nr topograficzne 46, 50) o powierzchni 2 mórg 1478 1/6 sążnia oraz 33 pola chłopskie o powierzchni 23 mórg 1089 1/6 sążnia. Położone na tej niwie łąki również sklasyfikowano wedle własności i jakości gleby. Łąk „lepszego gatunku” dwór posiadał jedną o powierzchni 8 mórg 1416 4/6 sążnia, pleban jedną (nr 114) o powierzchni 5 mórg i 1006 4/6 sążnia, prebendarz dwie (nr 32, 47) o powierzchni 7 mórg i 279 3/6 sążnia, a chłopci 34 o łącznej powierzchni 32 mórg 1367 4/6 sążnia. Do łąk średniego gatunku zaliczały się cztery plebańskie (nr 79, 83, 84, 101) o powierzchni 4 mórg 1072 5/6 sążnia i cztery chłopskie o powierzchni 3 mórg i 886 sążni. Łąki „podłego gatunku” znajdowały się na terenach bagiennych i należały wyłącznie do chłopów, a ich powierzchnia wynosiła 10 mórg 1459 3/6 sążnia. Kolejną kategorię gruntów tworzyły pastwiska. Prebenda posiadała trzy pastwiska (nr 24, 33, 54) o powierzchni 4 mórg i 1178 4/6 sążnia oraz chłopci – osiem pastwisk o powierzchni 10 mórg i 587 5/6 sążnia. Ostatnią kategorią gruntów były lasy plebańskie o powierzchni 8 mórg i 230 sążni (dwie działki, nr 85, 113) oraz chłopskie o powierzchni 6 mórg 1085 5/6 sążnia (trzy działki)³⁴.

Na niwie drugiej Podlesie znajdowały się zabudowania, ogrody, pola orne, łąki i pastwiska oraz lasy. Zabudowania i ogrody należały do chłopów, a powierzchnia

33 W artykule podano austriackie miary powierzchni: 1 morga = 1600 sążni = 0,5755 ha, 1 sążeń = 6 stóp = 3,5969 metrów kw. Wedle powyższych przeliczników wartość sążni powyżej 1600 w tabelach została przeliczona na morgi.

34 Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej CPAHU we Lwowie), fond 19, opis 1, sprawa 320.

Tabela 5. Struktura gruntów w poszczególnych niwach w Szczepanowie w świetle katastrof józefińskiego

Niwa	Właściciel	Pola orne	sążnie		%	Ogrody, łąki, pastwiska, stawy		Lasy		%	Razem	sążnie	%
		morgi	sążnie	morgi		sążnie	morgi	sążnie					
Podchobocie	Dwór	1	799 1/2	1,4	8	1416	9,7	—	—	—	10	615 1/2	4,8
Podchobocie	Pleban	11	872 1/6	10,6	11	997	12,7	8	238	55,0	31	507 1/6	14,6
Podchobocie	Prebenda	20	188 2/3	18,5	11	1458 1/6	13,0	—	—	—	32	46 5/6	14,9
Podchobocie	Chłopi	75	467 2/3	69,4	59	230 2/3	64,6	6	1085 5/6	45,0	141	184 1/6	65,7
Podchobocie	Razem	108	728	100,0	91	902 1/2	100,0	14	1323 5/6	100,0	214	1354 1/3	100,0
Podlesie	Dwór	7	1229 2/3	5,4	1	921 2/3	16,1	397	1252 1/2	99,2	407	203 5/6	73,6
Podlesie	Pleban	16	1182 2/3	11,7	2	1501 2/3	30,0	3	375 5/6	0,8	22	1122 1/6	4,1
Podlesie	Chłopi	118	313 1/2	82,8	5	469	54,0	—	—	—	123	782 1/2	22,3
Podlesie	Razem	142	1125 5/6	100,0	9	1292 1/3	100,0	400	1290 1/3	100,0	553	508 1/2	100,0
Obie niwy	Razem	251	253 5/6	32,7	101	594 5/6	13,2	415	1014 1/6	54,1	768	262 5/6	100,0

Źródło: CPAHU we Lwowie, fond 19, opis 1, sprawa 320.

Uwaga: (–) oznacza brak informacji o danym zjawisku (dotyczy tej i kolejnych tabel).

ogrodów wynosiła 2 morgi i 330 4/6 sążnia. Pól ornych „lepszego gatunku” dwór posiadał 2 o powierzchni 7 mórg i 622 3/6 sążnia, pleban również 2 (nr 407 i 439) o powierzchni 6 mórg i 682 4/6 sążnia, a chłopci 28 pól o powierzchni 50 mórg i 726 4/6 sążnia. Pola „średniego gatunku” należały do plebana (1 działka o nr 439) o powierzchni 10 mórg i 500 sążni oraz do chłopów – 6 działek o powierzchni 56 mórg i 677 3/6 sążnia. Na tej niwie do plebana należał jeszcze staw (nr 378) o powierzchni 1 morgi i 1407 4/6 sążnia, który nie posiadał ryb i nie można było z niego wypuścić wody, pastwisko (nr 377) o powierzchni 1 morgi i 94 sążnie oraz las sosnowy (nr 411) o powierzchni 3 mórg i 37 5/6 sążnia. Dla porównania las dworski miał powierzchnię aż 397 mórg i 1252 3/6 sążnia³⁵.

W tabelach nr 5 i 6 zaprezentowano strukturę własnościową gruntów w Szczepanowie. Największym posiadaczem był dwór, ale decydowało o tym posiadanie lasu. Bez niego ustępował on dwóm kościelnym właścicielom – prebendzie i proboszczowi.

Tabela 6. Struktura własnościowa gruntów w Szczepanowie w świetle katastru józefińskiego

Właściciel	Pola orne			Ogrody, łąki, pastwiska, stawy			Lasy			Razem		
	morgi	sążnie	%	morgi	sążnie	%	morgi	sążnie	%	morgi	sążnie	%
Dwór	9	429 1/6	3,7	10	737 2/3	10,3	397	1252 1/2	95,7	417	819 1/3	54,4
Pleban	28	454 5/6	11,3	14	898 2/3	14,4	11	275 5/6	2,7	54	29 1/3	7,0
Prebenda	20	188 2/3	8,0	11	1458 1/6	11,8	–	–	–	32	46 5/6	4,2
Chłopi	193	781 1/6	77,0	64	699 2/3	63,6	6	1085 5/6	1,6	264	966 2/3	34,4
Razem	251	253 5/6	100,0	101	594 5/6	100,0	415	1014 1/6	100,0	768	262 5/6	100,0

Źródło: CPAHU we Lwowie, fond 19, opis 1, sprawa 320.

W świetle katastru franciszkańskiego z 1820 r. w Szczepanowie było 57 posiadaczy gruntowych, posiadających łącznie 314 działek o łącznej powierzchni 314 mórg 767 sążni.

Dwór posiadał 8 działek o powierzchni 410 mórg i 196 5/6 sążnia.

Grunty proboszczowskie, złożone z 15 działek, miały powierzchnię ponad 53 mórg. Grunty dawnej prebendy obejmowały 32 morgi i 257 1/2 sążnia, w tym 20 mórg 399 4/6 sążnia pól ornych, związanych nr domu 15. Były to następujące działki o numerach topograficznych: 15, 16, 18, 19, 20, 22, 30, 42, 45, 49 (tabela nr 7)³⁶.

35 CPAHU we Lwowie, fond 19, opis 1, sprawa 320.

36 CPAHU we Lwowie, fond 20, opis 1, sprawa 53.

Tabela 7. Struktura gruntów plebańskich i dawnej prebendy w świetle metryki franciszkańskiej

Posiadacz	Nr-y topograficzne	Liczba działek	Morgi	Sążnie
Prebenda	15, 16, 18, 19, 20, 22, 23, 30, 31, 32, 42, 45, 46, 49, 53	15	32	257 1/2
Proboszcz	71, 82, 83, 84, 92, 100, 111, 112, 113, 376, 377, 406, 409, 410, 438	15	53	298 1/2

Źródło: CPAHU we Lwowie, fond 20, opis 1, sprawa 53.

Do najbogatszych gospodarzy zaliczali się: Kasper Bujak z ponad 19 morgami ziemi, Błażej Dubiel z ponad 20 morgami, Wawrzyniec Kądziołka z ponad 12 morgami, Jan Kądziołka z ponad z ponad z 24 morgami, Wojciech Kądziołka z ponad 10 morgami, sukcesorowie Małka z ponad 13 morgami, Jan Zachara z ponad 21 morgami. Pozostałych 67 gospodarzy posiadało gospodarstwa poniżej 10 mórg powierzchni³⁷.

Na zabudowanie składały się „domy chłopskie”, zabudowania należące do dworu i zabudowania plebańskie. Do dworu należały: „dom dworski”, karczma, organistówka, grabarzędzówka. Do księdza proboszcza należały karczma (nr 12), ale zamiast budynku odnotowano na jej miejscu plac pusty, plebania (nr 23), domy plebańskie (nr 26, 30), z tym że w przypadku drugiego domu odnotowano plac pusty. Plebania składała się z dwóch izb i jednej komory. W całej miejscowości były 64 domy³⁸.

W 1846 r. grunty dawnej prebendy zostały rozparcelowane. Zostały wówczas podpisane kontrakty między hr. Maurycem Potockim a mieszkańcami Szczepanowa, na mocy których Potocki wypuszczał w dzierżawę po 1 morgu pola ornego lub 1007 sążni, a dla części chłopów jeszcze po 39 sążni parceli budowlanej. Chłopów nazywano „kolonistami”, a grunty pochodziły z działek oznaczonych numerami: 15, 16, 18, 19, 20, 22. „Kolonista” miał płacić czynsz, wybudować dom na własny koszt w pierwszym roku po podpisaniu kontraktu. Bez zgody dziedzica Szczepanowa lub jego administratorów nie mógł on tego gruntu sprzedać lub darować, z wyjątkiem prawnych sukcesorów. Tych kontraktów było łącznie co najmniej 15, gdyż w Archiwum Narodowym zachowały się oznaczone numerami: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15.³⁹ W księdze pomiarów metryki franciszkańskiej odnośnie dawnego uposażenia prebendy odnotowano, iż „przeszły te grunty w posiadanie włościan”. W latach pięćdziesiątych XIX w., kiedy to władze sporządzały dokumenty związane z oszacowaniem wynagrodzenia na zlikwidowane powinności feudalne i dziesięciny, grunty po dawnej prebendzie opisywano jako „frei”, czyli wolne, a użytkowało je 16 posiadaczy gruntowych.

37 *Ibidem*.

38 *Ibidem*.

39 Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK), c.k. Komisja Ministerialna dla zniesienia ciężarów gruntowych, sygn. 123, s. 429–478.

Powierzchnię gruntów plebańskich w 1851 r. szacowano na 28 morgów i 654 sążnie pól ornych, 13 morgów i 317 sążni ogrodów i stawów, pastwisko o powierzchni 1 morgi i 94 sążni, lasy o powierzchni 11 morgów i 276 sążni⁴⁰.

W świetle protokołu parcelowego gminy Szczepanów z 1873 r. odnotowano w niej 697 parcel. Ich powierzchnia wynosiła 784 morgi 1362 sążnie, w tym 761 morgi 981 sążni gruntów podlegających opodatkowaniu oraz 23 morgi 381 sążni gruntów niepodlegających opodatkowaniu. Na grunty zwolnione z podatków składały się „grunty pod budowlami i podwórza” (9 morgów i 166 sążni) oraz inne (15 morgów i 215 sążni).

Do plebana należało 5 parcel budowlanych, na których zlokalizowane były świątynie i plebania. Pleban posiadał ponadto 27 parcel z polami ornymi, ogrodami, łąkami, pastwiskami, stawami i lasami o łącznej powierzchni ponad 53 morgów (tabela 8).

Tabela 8. Struktura plebańskich gruntów użytkowych (opodatkowanych) w świetle protokołu parcelowego gminy Szczepanów z 1873 r.

Lp.	Nr parceli	Posiadacz gruntu	Rodzaj uprawy wedle pomiaru	Rodzaj uprawy podług wyników klasowania	Klasa	Morgi	Sążnie	Uwagi
1	2/1	plebania	ogród	–	czwarta	–	136	–
2	2	plebania	ogród	–	czwarta	–	24	–
3	3	plebania	ogród	–	czwarta	–	635	–
4	4	plebania	ogród	–	czwarta	–	466	–
5	5	plebania	ogród	–	czwarta	–	166	–
6	6	plebania	ogród	–	czwarta	–	1007	–
7	8	plebania	rola	–	szósta	5	700	–
8	9/1	plebania	pastwisko	–	piąta	2	276	–
9	9/2	plebania	rola	–	siódma	–	336	–
10	10	plebania	rola	–	siódma	1	1449	–
11	11	plebania	łąka	rola	siódma	3	90	w 1873 r. parcela klasyfikowana jako łąka, a później jako pole rolne
12	12	plebania	pastwisko	–	piąta	–	195	–
13	13	plebania	staw	–	siódma	–	651	–
14	71	kościół św. Stanisława	pastwisko	cmentarz	–	–	166	pastwisko z 1873 r. przekształcone w cmentarz, wolny od podatku

40 CPAHU we Lwowie, fond 146, opis 20, sprawa 263.

15	207	plebania	łąka	–	szósta	6	1117	–
16	208	plebania	pastwisko	–	piąta	–	837	–
17	209	plebania	rola	–	8 / 1 0 szósta, 2 / 1 0 siódma	10	744	klasa szósta – 8 morgów 598 sążni, klasa siódma – 2 morgi 148 sążni
18	451	organistówka (Szczepanów)	rola	–	szósta	1	790	organistówka w 1873 r. klasyfikowana jako plebańska a potem jako gromadzka
19	468	plebania	pastwisko	–	trzecia	–	296	–
20	469	plebania	pastwisko	–	trzecia	–	772	–
21	470	plebania	staw	–	trzecia	2	13	–
22	483	plebania	pastwisko	–	szósta	–	160	–
23	484	plebania	rola	–	szósta	10	1229	–
24	485	plebania	pastwisko	rola	szósta	–	210	–
25	486	plebania	rola	–	szósta	5	918	–
26	540/1	kościół św. Stanisława	cmentarz	–	–	–	498	wolny od podatku
27	587	plebania	droga domowa	ogród	–	–	212	droga domowa klasyfikowana jako ogród wolny od podatku
Razem						53	1293	

Źródło: Archiwum Narodowe w Krakowie, Kataster galicyjski, sygn. 2380.

Z dwóch kościelnych instytucji-posiadaczy ziemskich reformy polityczne i społeczno-gospodarcze przetrwała własność plebańska. Przez cały okres rozbiorowy nie uległa ona większym zmianom, obejmując około 53–54 morgi ziemi. Grunty te stanowiły zaplecze plebańskiego majątku ziemskiego (folwarku), na który składały się zabudowania gospodarcze i inwentarz żywy (konie, krowy, trzoda chlewna).

STRUKTURA SPOŁECZNA

Powyższa struktura własnościowa przekładała się na strukturę społeczną mieszkańców Szczepanowa. W świetle opisu urbarialnego z 1789 r. dzielili się oni na trzy grupy: poddanych dominium w Wiśniczu Nowym (26 poddanych), poddanych proboszcza (15 poddanych) i poddanych prebendy (3 poddanych). Analizując poddanych dworskich z 1789 r. pod kątem ich związków z plebanią, podzielić ich

można na trzy kategorie: 17 poddanych oddających miejscowemu proboszczowi dziesięcinę *in natura* („dziesięcinę snopową na pieniądź zredukowaną”), poddanych oddających miejscowemu proboszczowi dziesięcinę pieniężną (5 poddanych) oraz poddanych, którzy nie oddawali żadnej dziesięciny (4 poddanych). W 1789 r. poddanych plebańskich było 15, a podzielić ich można na trzy grupy. Do pierwszej należało 2 poddanych, którzy odrabiali pańszczyznę ciąglą, zamiast oprawy płacili pieniądze i oddawali dziesięcinę naturalną. Drugą reprezentowało 12 poddanych, którzy odrabiali pańszczyznę pieszą w wymiarze 105 lub 156 dni rocznie, za oprawę płacili pieniądze, ale nie oddawali żadnej dziesięciny. Trzecią grupę tworzył jeden poddany, który odrabiał rocznie 52 dni pańszczyzny pieszej, nie płacił dziesięciny, a z powodu szczupłego posiadania ziemi został zaliczony do kategorii chałupników. Do prebendy (Funduszu Religijnego) należało trzech poddanych, odbywających powinności feudalne w wymiarze 78, 104, 130 dni pieszej pańszczyzny oraz 8 sztuk oprawy i płacących dziesięcinę („snopową na pieniądze wyrachowaną”)⁴¹.

W wyniku zmian własnościowych likwidacji uległa kategoria poddanych prebendy (Funduszu Religijnego), a mieszkańcy dzielili się poddanych dworskich i plebańskich. W świetle inwentarza dóbr wiśnickich z roku 1791/92 było w Szczepanowie 27 gospodarstw oraz 28 gospodarzy i wdów (jedno gospodarstwo było użytkowane przez dwóch braci, wdowy były trzy). W świetle inwentarza z 1807 r. we wsi Szczepanów było 3 kmieci i 29 zagrodników⁴².

Szczepanowscy plebani mieli swoich poddanych do uwłaszczenia w 1848 r. W świetle inwentarza z 1851 r. było to 19 gospodarstw, z których pleban miał prawo do 416 dni pańszczyzny sprzężajnej i 1508 dnie pieszej oraz 1450 sztuk oprawy. Wartość tych powinności szacowano na 299 złr i 37 krajcarów⁴³.

RELACJE DZIESIĘCINNE

Drugim, obok dóbr ziemskich, źródłem utrzymania szczepanowskiego proboszcza była dziesięcina. Pleban szczepanowski miał prawo do dziesięciny z szeregu miejscowości. Pobierał ją w dwóch postaciach, naturalnej (snopowej) i wytycznej. Wartość tej pierwszej była zróżnicowana w zależności od wysokości plonów. Natomiast dziesięcina pieniężna do czasów jej zniesienia w 1848 r. była stała. Dokumenty z lat 1808, 1820 oraz z lat pięćdziesiątych XIX w. podają tę samą wartość dziesięciny: folwark w Mokrzyskach – 50 złr⁴⁴, gmina Szczepanów – 4 złr i 45 kr, gmina Koziarnia – 9 złr

i 58 kr, gmina Bucze – 1 złr i 32 kr, Jadowniki – 5 złr, przysiółek Czasławice (Cząstawice) należący do dominium Cerekiew – 11 złr i 15 kr, miasto Uście Solne – 7 złr i 52 2/4 kr. Łącznie wartość dziesięciny pieniężnej wynosiła 90 złr i 22 2/4 kr⁴⁵. Kluczowe dane o charakterze i wysokości dziesięciny zawiera fasja podatkowa szczepanowskiej plebanii z 1820 r. (tabele 9 i 10). Były one wykorzystane przy obliczaniu odszkodowania za dziesięcinę w latach pięćdziesiątych XIX w.

Tabela 9. Dziesięcina pieniężna („meszne”) pobierana przez plebana szczepanowskiego w świetle fasji podatkowej z 1820 r.

Wieś, przysiółek	Zobowiązani do dziesięciny	Gmina podatkująca	złr	kr
Szczepanów	8 poddanych	Nowy Wiśnicz	4	45
Mokrzyska	dwór	Nowy Wiśnicz	50	
Bucze	10 poddanych	Nowy Wiśnicz	1	32
Koziarnia	58 poddanych	Nowy Wiśnicz	9	58
Uście	miasto Uście Solne	Uście Solne	7	52 2/4
Cząstawice (Cząstawice)	10 poddanych	Cerekiew	11	15
Maszkienice	wieś	Jadowniki	5	
Razem			90	22 2/4

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 19, sprawa 550.

Drugim rodzajem dziesięciny była snopowa. Na podstawie inwentarza kościelnego z 1793 r. i fasji z 1820 r. potwierdzonych w l. pięćdziesiątych XIX w. parafia szczepanowska miała prawo do dziesięciny naturalnej z następujących gmin: Szczepanów, Dziekanów i Sterkowice, Mokrzyska, Przyborów, Rudy i Rysie, Jadowniki. Łącznie z tych sześciu gmin obszar obciążony dziesięciną wynosił 3369 morgów 1344 3/6 sążnia. Dziesięcina naturalnie pobierana była w pszenicy, życie, jęczmieniu, owsie, prosie, grochu, bobie i tatarce. W inwentarzach była ona przeliczana na pieniądź w oparciu o ceny zbóż. W Szczepanowie dziesięcina snopowa plebańskimi końmi była zwożona w połowie w snopach, w połowie w wymłóconym zbożu. Słoma zostawała przy włościanach, a zboże przy proboszczu, który swoją fornalką zwoził do swego spichlerza, wymłotu dokonywali poddani proboszczowscy.

Z danych zawartych w tabeli nr 10 wynika, iż proboszcz w formie dziesięciny naturalnej odbierał najwięcej żyta (69 korców i 24 garnce), owsa (62 korce i 10 garnców) i jęczmienia (44 korce i 27 garnców). Były to główne zboża uprawiane przez miejscowych chłopów i szlachtę. Znacznie mniej pobierał pszenicy (15 korców i 11 garnców), hreczki (6 korców i 11 garnców), grochu (6 korców i 4 garnce) oraz prosa (3 korce i 17 garnców).

45 *Ibidem*, fond 146, opis 20, sprawa 263, s. 64–66, *ibidem*, fond 159, opis 9, sprawa 374.

41 CPAHU we Lwowie, fond 146, opis 18, sprawa 646.

42 Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej AGAD), Archiwum Potockich z Łańcuta (dalej APŁ), sygn. 65/23, s. 42–43.

43 CPAHU we Lwowie, fond 146, opis 20, sprawa 263, k. 54v.

44 W artykule dane finansowe podano w austriackich jednostkach pieniężnych: 1 złoty reński (złr) = 60 krajcarów (kr). Wedle powyższych przeliczników wartość krajcarów powyżej 60 w tabelach została przeliczona na krajcary.

Tabela 10. Dziesięcina naturalna w korcach i garncach w świetle fasji podatkowej z 1820 r., 1 korzec = 32 garnce⁴⁶

Gmina	Zobowiązani do dziesięciny	Gmina podatkująca	Pszemica	Żyto	Jęczmień	Owies	Groch	Hreczka	Proso
Szczepanów	36 poddanych	Nowy Wiśnicz	–	3 15/32	1 5/32	–	2	13/32	6/32
Dziekanów	14 poddanych	Dębno	21/32	3 8/32	30/32	–	5/32	6/32	4/32
Sterkowice	dwór i 9 poddanych	Dębno	30/32	5 2/32	3 11/32	–	–	5/32	–
Mokrzyńska	dwór i 101 poddanych	Nowy Wiśnicz	–	16 2/32	7 26/32	–	1 10/32	2 9/32	22/32
Jadowniki	dwór i 205 poddanych	Dębno	11 31/32	24 25/32	23	34 8/32	4 21/32	2 10/32	30/32
Przyborów	82 poddanych	Krzeczów	11/32	7 1/32	5 28/32	9 16/32	26/32	1	26/32
Lęki	14 poddanych	Krzeczów	–	26/32	–	23/32	–	–	–
Rysie	44 poddanych	Krzeczów	10/32	6 23/32	1 18/32	*	–	–	16/32
Rudy	10 poddanych	Krzeczów	14/32	1 25/32	1 2/32	2 8/32	–	–	9
Suma			15 11/32	69 24/32	44 27/32	62 10/32	6 4/32	6 11/32	3 17/32

* nieczytelne 2 16/32 lub 2 26/32

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 19, sprawa 550.

Wedle inwentarza z 1851 r. łączna wartość dziesięciny snopowej wynosiła 410 złr i 53 $\frac{3}{4}$ kr⁴⁷. W obrębie poszczególnych miejscowości występowały różnice co do rodzaju i wysokości dziesięciny. W 1789 r. odnotowano 44 mieszkańców Szczepanowa, z czego 27 mieszkańców płaciło dziesięcinę, a 17 nie. Z grona 27 poddanych płacących dziesięcinę pięciu płaciło ją w formie pieniężnej, a 22 w formie naturalnej, przeliczonej na pieniądze.

W tym samym czasie mieszkańcy Jadowników swoje powinności dziesięcinne realizowali na potrzeby trzech instytucji: proboszcza jadownickiego, proboszcza szczepanowskiego i kanonika tarnowskiego. Największym odbiorcą dziesięciny był proboszcz w Szczepanowie, zwłaszcza w zakresie zbóż (tabele 11 i 12).

46 Przy analizie dziesięciny naturalnej zastosowano ówczesne miary objętości zboża i zapis występujący w źródłach. Podstawą jednostką miary objętości był 1 korzec, który dzielił się na 32 garnce lub 64 półgarnce. Korce zapisywano jako liczby naturalne i całkowite, a garnce w postaci ułamka zwykłego o mianowniku 32, np. dziesięcina naturalna w wysokości 15 11/32 korca zboża obejmowała 15 korców i 11 garnców zboża.

47 CPAHU we Lwowie, fond 146, opis 20, sprawa 263, s. 66.

Tabela 11. Dziesięcina snopowa pobierana w czterech podstawowych zbożach w Jadownikach przez proboszcza szczepanowskiego i jadownickiego w latach 1786–1788

Proboszcz	Pszemica		Żyto		Jęczmień		Owies		Łącznie	
	kopy	snopy	kopy	snopy	kopy	snopy	kop	snopy	kopy	snopy
Szczepanowski	53	33	168	41	142	3	162	43	527	–
Jadownicki	11	42	190	30	42	57	45	36	290	45

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 18, sprawa 651, s. 40–43.

Tabela 12. Dziesięcina snopowa pobierana w prosie, grochu, bobie i tatarce w Jadownikach przez proboszcza szczepanowskiego i jadownickiego w latach 1786–1788

Proboszcz	Proso		Groch		Bób		Tatar-ka		Łącznie	
	kopy	snopy	kopy	snopy	kopy	snopy	kopy	snopy	kopy	snopy
Szczepanowski	6	11	15	54	11	4	–	13	33	22
Jadownicki	25	30	9	30	4	–	–	–	39	–

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 18, sprawa 651, s. 40–43.

Zmiany własnościowe, zwłaszcza przejęcie przez państwo, a następnie przez właścicieli dominium Nowy Wiśnicz, uposażenie i poddanych szczepanowskiej prebendy, generowały problemy związane z dziesięciną. Proboszcz rościł sobie prawo do dziesięciny z gruntów dawnej prebendy, przeciw czemu występowali pełnomocnicy właścicieli państwa wiśnickiego. Na marginesie plebańskiej fasji podatkowej z 1820 r. plenipotent dóbr wiśnickich zaznaczył, iż dziesięcina z gruntów o nazwie „Prebenda” w Szczepanowie nie powinna być pobierana, bo gdy te grunty należały do szczepanowskiej prebendy, to żadna dziesięcina nie była pobierana przez proboszcza. Dziesięcina pobierana przez prebendę została przejęta przez posiadaczy dóbr wiśnickich i wpisywana w inwentarzach jako dochód. W inwentarzu dóbr wiśnickich z roku 1791/92 odnotowano: „płaci gromada z gruntów dziesięciny 10 zł 15 gr”⁴⁸. Ta dziesięcina była wpisana jako danina należąca do hrabstwa wiśnickiego, które przejęło ją po wykupie prebendy.

Dokumenty z lat pięćdziesiątych XIX w. liczbę płatników dziesięciny snopowej szacowały na 617, w tym 1 miasto, 1 gmina, 1 majątek, czyli 614 indywidualnych gospodarstw, najwięcej w Jadownikach (232 gospodarstwa łącznie z majątkiem hr. Wita

48 AGAD, APŁ, sygn. 65/7, s. 10.

Żeleńskiego), Mokrzyskach i Przyborowie (po 90 gospodarstw), Rudych-Rysiach (54 gospodarstwa), Szczepanowie (43 gospodarstwa, w tym 16 na spornych byłych gruntach prebendy), Sterkowcu i Dziekanowie (28 gospodarstw)⁴⁹.

DEMOGRAFIA

W granicach parafii znajdowało się kilkanaście miejscowości. Można je podzielić na dwie grupy. Do pierwszej zaliczały się te wsie z przysiółkami, które w całości znajdowały się w granicach parafii. Były to: Szczepanów, Wokowice, Łęki, Przyborów, Mokrzyska z Koziańią i Buczem, Rydy i Rysie, Sterkowiec i Dziekanów. Drugą grupę stanowiły miejscowości, których część (mniejsza) wchodziła w skład parafii Szczepanów, a pozostała wchodziła w skład innych parafii. Były to: Grądy, Borek, Jodłówka, Cerekiew. Demograficzny trzon parafii tworzyło siedem miejscowości: Szczepanów, Mokrzyska z Buczem, Łęki, Przyborów, Rudy i Rysie, Sterkowiec z Dziekanowem i Wokowice. Przez cały analizowany okres najludniejszymi wsiami były Mokrzyska z Buczem oraz Przyborów.

Tabela 13. Ludność w parafii Szczepanów w latach 1785, 1808, 1850, 1864, 1889 i 1914

Miejscowość	1785 r.	1808 r.	1850 r.	1864 r.	1889 r.	1914 r.
Szczepanów	232	408	511	586	596	692
Mokrzyska i Bucze	940	1285	1986	2309	2774	2924
Łęki	540	604	953	1156	1118	920
Przyborów	703	821	1407	1358	1759	1802
Rudy i Rysie	308	406	490	359	569	669
Wokowice	345	394	529	690	679	621
Sterkowiec i Dziekanów	206	216	267	254	349	402
Koziańia	150	–	–	–	–	–
Grądy	100	–	123	136	107	86
Borek	–	–	50	57	70	91
Jodłówka	–	–	30	37	59	40
Cerekiew	–	–	15	18	10	–
Bratucice	–	–	–	–	–	5
Razem	3524	4134	6361	6990	8090	8252

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 84, cyrkul bocheński, s. 107v–115; B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 193; Schematismus Universi Vener. Cleri Dioeceseos Tarnoviensis (1864), Tarnów 1864, Schematismus Universi Venerabilis Cleri Saecularis et Regularis Dioeceseos Tarnoviensis (1889), Tarnów 1889, Schematismus Universi Venerabilis Cleri Saecularis et Regularis Dioeceseos Tarnoviensis (1914), Tarnów 1914, <http://www.gospodarka-galicji.pl/baza/main/> [dostęp: 25.11.2023].

Uwaga: (–) brak informacji o danym zjawisku (dotyczy wszystkich tabel).

49 ANK, C.k. Komisja Ministerialna dla zniesienia ciężarów gruntowych, sygn. 313, 314.

W tym miejscu warto postawić pytanie o to, jak kształtowała się sytuacja demograficzna szczepanowskiej parafii na tle innych parafii dekanatu wojnickiego. W tabeli nr 14 zaprezentowano potencjał demograficzny dekanatu wojnickiego. Szczepanowska parafia zaliczała się do najludniejszych w dekanacie. Ustępowała jedynie trzem parafiom (Borzęcin, Radłów, Wojnicz).

Tabela 14. Liczba katolików w parafiach dekanatu wojnickiego w latach: 1784, 1820, 1864, 1889, 1914

Miejscowość	1784 r.	1820 r.	1864 r.	1889 r.	1914 r.
Borzęcin	3500	4817	6273	6844	–
Cerekiew	989	1423	1881	1521	–
Dębno	1631	1570	2468	2855	4038
Domasławice	–	–	–	–	1751
Gwoździec	–	–	–	–	1100
Jadowniki	1966	2436	3299	4069	4750
Jasień	821	1132	–	–	–
Krzyżanowice	1198	1322	–	–	–
Okulice (filia)	1770	1934	2422	2474	–
Olszyny	–	–	–	–	1580
Porąbka Uszewska	–	–	–	–	6002
Radłów	3406	5052	5950	7195	–
Rzezawa	2753	3613	–	–	–
Strzelce Wielkie	966	1198	1874	1947	–
Szczepanów	3524	3701	6958	8090	8252
Szczurowa	4557	3388	4609	4810	–
Zaborów (filia)	–	2290	–	–	–
Uście Solne	1650	1240	2386	2200	–
Wietrzychowice	3193	2500	4598	5334	–
Wierzchosławice	–	–	–	–	3542
Wojnicz	4532	5206	6897	8120	9767
Zaborów	–	–	3566	3712	–

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 84, cyrkul bocheński, s. 107v–115; B. Kumor, *Diecezja tarnowska*, s. 193; Schematismus Universi Vener. Cleri Dioeceseos Tarnoviensis (1864), Tarnów 1864, Schematismus Universi Venerabilis Cleri Saecularis et Regularis Dioeceseos Tarnoviensis (1889), Tarnów 1889, Schematismus Universi Venerabilis Cleri Saecularis et Regularis Dioeceseos Tarnoviensis (1914), Tarnów 1914.

Po analizie przestrzennej ludności parafii szczepanowskiej należy omówić zmiany demograficzne na jej obszarze w ujęciu chronologicznym. W tabeli nr 15 i na wykresie nr 1, w oparciu szematyzmy diecezji tarnowskiej z lat 1832–1914 i wcześniejsze urzędowe statystyki, zaprezentowano populację chrześcijan w XVIII–XX w. Analizując te dane, wyciągnąć można dwa kluczowe wnioski. Po pierwsze, obserwujemy

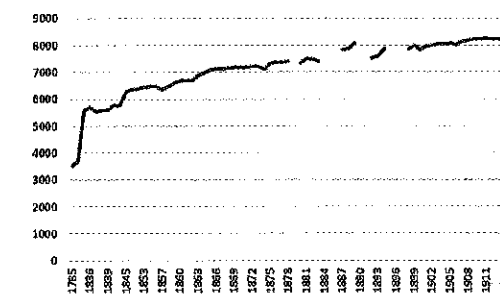
systematyczny wzrost liczby ludności. Po drugie, dostrzec można okresy załamania się trendu wzrostowego ludności w kilku fazach: lata trzydzieste i czterdzieste, lata pięćdziesiąte, lata sześćdziesiąte i lata siedemdziesiąte XIX stulecia. Były one następstwem epidemii cholery i klęsk głodu, zwłaszcza w latach trzydziestych i czterdziestych.

Tabela 15. Ludność chrześcijańska na terenie parafii Szczepanów w XVII–XX w.

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 84, s. 107–115, *Schematismus Universi Venerabilis Cleri Dioeceseos Tarnoviensis*, Tarnów 1832–1914, Tarnów 1832–1914.

Rok	Chrześcijanie	Rok	Chrześcijanie	Rok	Chrześcijanie
1785	3524	1867	7132	1892	7526
1820	3701	1868	7143	1893	7616
1832	5581	1869	7181	1894	7872
1836	5700	1870	7197	1895	–
1837	5556	1871	7197	1896	7564
1838	5577	1872	7215	1897	–
1839	5608	1873	7215	1898	7877
1841	5754	1874	7115	1899	7996
1844	5775	1875	7348	1900	7833
1845	6286	1876	7372	1901	7958
1850	6364	1877	7372	1902	7984
1852	6380	1878	7408	1903	8039
1853	6434	1879	–	1904	8051
1855	6460	1880	7328	1905	8084
1856	6460	1881	7480	1906	8018
1857	6356	1882	7480	1907	8129
1858	6460	1883	7403	1908	8168
1859	6590	1884	–	1909	8228
1860	6691	1885	7879	1910	8235
1861	6703	1886	–	1911	8255
1862	6703	1887	7832	1912	8238
1863	6863	1888	7855	1913	8245
1864	6958	1889	8090	1914	8252
1865	7081	1890	–		
1866	7132	1891	–		

Wykres 1. Liczba ludności chrześcijańskiej w parafii szczepanowskiej w XVIII–XX w.

Uwaga: Przerwy w linii wykresu oznaczają brak informacji o danym zjawisku dla lat 1879, 1884, 1886, 1890, 1891, 1894, 1895, 1897.

Źródło: CPAHU Lwów, fond 146, opis 84, s. 107v–115, *Schematismus Universi Venerabilis Cleri Dioeceseos Tarnoviensis*, Tarnów 1832–1914, Tarnów 1832–1914.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Podsumowując wcześniejsze analizy, dostrzec można szeroki zasięg relacji gospodarczych i duszpasterskich parafii w Szczepanowie. W kręgu jej oddziaływania było kilkanaście miejscowości, w tym również te, które posiadały własne parafie (Jadowniki, Uście Solne).

Tabela 16. Relacje duszpasterskie i dziesięcinnie w parafii Szczepanów na przełomie XVIII i XIX wieku

Miejscowość, przysiółek	Relacje duszpasterskie	Relacje dziesięcinnie
Borek (część)	x	–
Bucze	x	x
Cerekiew (część)	x	–
Czasławice (Czasławice)	–	x
Grądy (część)	x	–
Jadowniki	–	x
Jodłówka (część)	x	–
Koziarnia	x	x
Lęki	x	x
Maszkienice	–	x
Mokrzyska	x	x
Przyborów	x	x
Rudy i Rysie	x	x
Sterkowlec i Dziekanów	x	x
Szczepanów	x	x
Uście Solne	–	x
Wokowice	x	–

Źródło: opracowanie własne.

Zmiany własnościowe w istotny sposób wpłynęły na strukturę gospodarczą i społeczną wsi. W wyniku reform józefińskich zlikwidowana została prebenda, a jej uposażenie trafiło do Funduszu Religijnego, a następnie do rąk prywatnych (właściciele dominium Nowy Wiśnicz). Ostatecznie grunty po prebendzie zostały wydzierżawione miejscowym gospodarzom.

Zmiany dotyczące własności szlacheckiej (dominialnej, tabularnej) w Szczepanowie ilustrują trendy charakterystyczne dla całości ziem polskich. W XVIII i XIX w. majątek ziemski należał do arystokratycznych rodów Lubomirskich i Potockich, następnie przeszedł w ręce przedstawiciela inteligencji. Zmiany własnościowe, zmiany dotyczące kolatorów, przekładały się na sytuację materialną parafii.

Właściciele Szczepanowa regularnie partycypowali w kosztach napraw zabudowań kościelnych. Przekazywali na ten cel materiały, opłacali rzemieślników. Szczególną troskę wykazywał ks. Stanisław Lubomirski, który ufundował drugi kościół w Szczepanowie – świątynię pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa i Męczennika.

W 1776 r. wśród wydatków hrabstwa wiśnickiego pojawia się kwota 134 zł i 12 gr traczom „od wytarcia balów na parkany przy studziencie S. Stanisława w Szczepanowie reperowanej” oraz kwota 220 zł i 15 gr dla cieśli miejskiemu i studniarzowi za reparację studzienki⁵⁰. Z kolei na za wymurowanie kapliczki i fundamentów ze słupami koło studzienki św. Stanisława w Szczepanowie wydano 2500 zł⁵¹. Prace te zlecał, kontrolował, przygotowywał kwity do zapłacenia rzemieślnikom, gubernator dóbr wiśnickich.

W 1783 r. wynagrodzenie dla murarzy za prace przy studni św. Stanisława wynosiło 21 zł⁵². W przypadku Szczepanowa istotne miejsce w wydatkach pełniły wydatki związane z budową drugiego kościoła. Na jej potrzeby wydatkowano m.in. żelazo: „Na różne potrzeby do fabryki nowego kościoła S. Stanisława w Szczepanowie Sump-tem S.P.J.O. Xcia JEmci z fundamentów wymurowanego” o wartości 1674 ¼ funtów żelaza⁵³. Na dokończenie „fabryki” kościoła św. Stanisława wybito gwoździ 430 kop na gonty, 30 kop i 30 sztuk gwoździ⁵⁴. Jeden wół przeznaczony został dla gości przy „benedykceji” kościoła w Szczepanowie oraz „gorzałkę przepaloną” – 2 garnce i 4 kwaterki, „gorzałkę alębikową” – 3 garnce, piwa ordynaryjnego 6 beczek i dubeltowego 3 beczki⁵⁵. Dla murarzy w czasie dokończenia budowy kościoła przekazano „piwa dubeltowego” 1 beczkę⁵⁶. Kolejny wydatek związany z poświęceniem kościoła obejmował 109 zł i 14 gr „w czasie benedykcyi kościoła nowego S. Stanisława w Szczep-

50 AGAD, APŁ, sygn. 110/13, s. 36.

51 *Ibidem*, s. 37.

52 AGAD, APŁ, sygn. 110/19, s. 42.

53 *Ibidem*, s. 19.

54 *Ibidem*, s. 22.

55 *Ibidem*, s. 27, 28, 30.

56 *Ibidem*, s. 28.

panowie, kapeli, kucharzom dwom, za korzenie dla Xięży y gości w osób N° 60 przez dni N° 2”. Dla tychże przeznaczono beczkę wina o wartości 136 zł⁵⁷.

W roku gospodarczym 1801/1802 odnotowano rozchód gwoździ „na pobicie dachu około cmentarza przy kościele szczepanowskim”. Określono je jako gwoździe gontowe, czyli do remontu dachu. Na potrzeby parafii przekazano również drewno gontowe „na pobicie dachu nad studnią i parkanem przy kościele szczepanowskim”⁵⁸.

Kolejni kolatorzy, zwłaszcza przedstawiciele rodziny Potockich, nie byli tak bardzo zaangażowani w materialną troskę o kościół w Szczepanowie. Mieszkając poza parafią, dominium wiśnickim, a nawet poza Galicją, skupiając się na problemach politycznych i społeczno-gospodarczych Królestwa Polskiego, nie mieli okazji, aby wspierać jedną z wielu parafii w ich dobrach.

W drugiej połowie XIX w. troska o sferę materialną parafii spoczywa na barkach proboszczów, wiernych, bractw religijnych i miejscowego ziemiaństwa. Wedle sprawozdania proboszcza ks. Władysława Bobka w latach sześćdziesiątych–osiemdziesiątych staraniem kleru i wiernych zakupiono lichtarze, ornaty, świece, obrusy, dzwonki ołtarzowe, ocembrowano kamieniem studnię na miejscu narodzenia św. Stanisława, naprawiono jeden baldachim, naprawiono mur okalający kościół i wybudowano przy nim 14 kaplic (stacji) drogi krzyżowej, wyremontowano posadzkę w kościele oraz dwa ołtarze. Dzięki ks. Bobkowi wyremontowano kaplice na miejscu narodzenia św. Stanisława⁵⁹. Na rzecz parafii wierni składali ofiary pieniężne, zapisywali grunty, np. w latach 1882–1883 na rzecz mającej ukonstytuować fundacji mszalnej zapisu gruntu dokonali Stanisław Przybyło i Błażej Turlej⁶⁰.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

ARCHIWUM GŁÓWNE AKTA DAWNYCH

Archiwum Potockich z Łańcuta, sygn. 65/7, 65/23, 110/13, 110/19, 111/1.

ARCHIWUM NARODOWE W KRAKOWIE

Kataster galicyjski, sygn. 2380.

C.k. Komisja Ministerialna dla zniesienia ciężarów gruntowych, sygn. 123, 313, 314.

ARCHIWUM DIECEZJALNE W TARNOWIE

Akta lokalne, sygn. LSXL, Szczepanów 1851–1910.

CENTRALNE PAŃSTWOWE ARCHIWUM HISTORYCZNE UKRAINY WE LWOWIE

fond 19, opis 1, sprawa 320.

fond 20, opis 1, sprawa 53.

fond 146.

57 *Ibidem*, s. 44.

58 AGAD, APŁ, sygn. 111/1, s. 20, 21.

59 Archiwum Diecezjalne w Tarnowie (dalej ADT), Akta lokalne, sygn. LSXL, Szczepanów 1851–1910.

60 CPAHU we Lwowie, fond 146, opis 13, sprawa 6318.

opis 13, sprawa 6318.
opis 18, sprawa 646, 651.
opis 19, sprawa 550.
opis 20, sprawa 263.
opis 84, cyrkuł bocheński.
fond 159, opis 9, sprawa 374.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Schematismus Universi Venerabilis Cleri Dioeceseos Tarnoviensis, Tarnów 1836–1914, Tarnów 1836–1914.
Skorowidz dóbr tabularnych w Galicji z W. Ks. Krakowskiem, Kraków 1905, s. 150.

OPRACOWANIA

Brynkus J., *Święty Stanisław i święty Wojciech w XIX-wiecznej edukacji historycznej*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie”, Z. 203: Prace Hist. [T.] 20: 1999, s. 109–129.
Bujak F., *Maszkienice, wieś powiatu brzeskiego. Rozwój od r. 1900 do 1911*, Kraków 1900–1911.
Daszyńska-Golińska Z., *Uście Solne. Przyczynki historyczno-statystyczne do dziejów nadwiślańskiego miasteczka. Studium archiwalne*, Kraków 1906.
Gospodarka Galicji 1772–1867. Inwentarz materiałów historycznych z archiwów i bibliotek Polski, Austrii i Ukrainy, T. 1–5, Kraków 2015–2016.
Jakubowska S., *Imiona – dziedzicowo kultury. Zmienność imiennictwa w polskich środowiskach lokalnych na przykładzie rzymskokatolickiej parafii Jadowniki (Podgórze) w Małopolsce w latach 1784–2005*, Kraków 2022.
Jewuła Ł., Kargol T., Ślusarek K., *Dwór, wieś i plebania w przestrzeni społecznej zachodniej Małopolski w latach 1772–1815*, Kraków 2015.
Kargol T., *O ludności Szczepanowa pod koniec XVIII wieku*, „Pasterz. Wiadomości z Sanktuarium Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika w Szczepanowie”, nr 1 (61), 2017, s. 30–31.
Kargol T., *Plebania i zabudowania gospodarcze parafii rzymskokatolickich w zachodniej Galicji na przełomie XVIII i XIX wieku. Zarys problemu*, [w:] *Europa Środkowa, Bałkany i Polacy. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Cetnarowiczowi*, red. J. Pezda, S. Pijaj, Kraków 2017, s. 495–503.
Kargol T., *O zabudowaniach parafii szczepanowskiej na przełomie XVIII i XIX wieku*, „Pasterz. Wiadomości z Sanktuarium Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika w Szczepanowie”, nr 2 (62), 2017, s. 31–32.
Kargol T., *Przydrożne kapliczki jako formy religijności na przykładzie parafii w Szczepanowie w XIX w.*, „Galicja. Studia i Materiały”, T. 9: 2023, s. 248–286.
Kargol T., Ślusarek K., *Wokowice w latach 1772–2020. Studium ze dziejów wsi małopolskiej*, Kraków 2022.
Kargol T., *Św. Stanisław w życiu narodu polskiego epoki rozbiorów 1772–1918*, „Pasterz. Wiadomości z Sanktuarium Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika w Szczepanowie”, nr 2 (66), 2018, s. 24–28.
Kargol T., *Źródła do dziejów parafii rzymskokatolickich w przedautonomicznej Galicji (1772–1867) w zbiorach Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego Ukrainy we Lwowie na przykładzie zespołów Namiestnictwa Galicyjskiego i c.k. Galicyjskiej Prokuratorii Skarbu (wybrane aspekty społeczno-gospodarcze)*, „Galicja. Studia i Materiały”, T. 1: 2015, s. 273–294.
Kołodziejski L., *Hiszpanka w parafii Szczepanów*, „Pasterz” 2018, nr 4 (68).

Kołodziejski L., *Liber Mortuorum Szczepanowa 1784–1914*, „Pasterz” 2019, nr 1 (69).
Kowal J., *Historia szkoły w Przyborowie (1890–2014)*, Borzęcin 2014.
Kumor B., *Diecezja tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786–1985*, Kraków 1985.
W. Legutko, *Maszkienice. Z przeszłości do współczesności 1326–2018*, Maszkienice 2019.
Michalski J., *Lubomirska z Czartoryskich Izabela (Elżbieta) (1736–1816)*, „Polski Słownik Biograficzny”, Wrocław–Warszawa–Kraków 1972, T. XVII, s. 625–629.
Michalski J., *Lubomirski Stanisław h. Szreniawa (ok. 1720–1783)*, „Polski Słownik Biograficzny”, T. XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 53–56.
Okas W., *Jadowniki były wsią królewską. Kronika rodzinnego gniazda*, Jadowniki 1994.
Pagacz M., Pagacz-Pociask A., *Bucze koło Brzeska. Dzieje wsi i parafii*, Brzesko 2010.
Smoleńska B., *Potocki Aleksander h. Pilawa (1776–1845)*, „Polski Słownik Biograficzny”, T. XXVII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 756–759.
Wal M., *Powstanie Parafii pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Mokrzyskach*, Tuchów 2012.
Zielińska T., *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997.

PRASA

Dziennik Polski, nr 12, 16 I 1879.
„Gazeta Lwowska”, nr 11, 15 I 1879, nr 153, 6 VII 1888.
„Gazeta Narodowa”, nr 12, 16 I 1879.
„Kurier Krakowski”, nr 151 z 5 VII 1888, nr 175 z 2 VIII 1888.

NETOGRAFIA

<http://www.gospodarka-galicji.pl/baza/main/> [dostęp: 25.11.2023].

Tomasz Kargol – dr hab., prof. UJ, ur. w 1975 r. w Bochni, historyk, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, pracownik Instytutu Historii UJ. Studia historyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim ukończył w 1999 r., a następnie podjął studia doktoranckie, zakończone obroną rozprawy doktorskiej w 2002. W tym samym roku został zatrudniony na stanowisku asystenta w Instytucie Historii UJ, a od 2004 r. na stanowisku adiunkta. W 2013 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych. Jego zainteresowania badawcze obejmują szeroko rozumianą historię społeczno-gospodarczą ziem polskich w XIX i XX w. oraz dzieje zaboru austriackiego (Galicji), ze szczególnym uwzględnieniem samorządu gospodarczego, wsi, ziemiaństwa, ekonomicznych aspektów I wojny światowej, miast w Galicji oraz źródeł do dziejów Galicji w archiwach i bibliotekach Polski, Austrii i Ukrainy. Na jego dorobek naukowy składa się pięć monografii, kilkadziesiąt artykułów w czasopiśmie (m.in. „Kwartalnik Historyczny”, „Przegląd Historyczny”, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne”), publikacjach zbiorowych, oraz w Polskim Słowniku Biograficznym – sześć krytycznych edycji źródeł.